

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

Fecr Yayınları: 315

KARİZMA DİNDARLIĞI
Şiilik Üzerine Araştırmalar

Prof. Dr. Sıddık KORKMAZ

© FCR YAYIN REKLAM BİLGİSAYAR SAN. ve TİC. LTD. ŞTİ.
(Sertifika no: 13178)

Mizanpaj ve Kapak
FCR

Baskı ve Cilt
Şafak Matbaacılık
İvedik O.S.B. Matbaacılar Sitesi 1515. Sk. No: 53
Yenimahalle/ANKARA • Tel: 0312. 229 57 84
(Sertifika No: 16104)

1. Baskı: Eylül 2019

ISBN: 978-605-7570-35-2

FCR YAYIN REKLAM BİLGİSAYAR SANAYİ ve TİC. LTD. ŞTİ.
Hacı Bayram Mah. Boyacılar Sk. No: 14/1 Ulus-Altındağ/ANKARA
Tel: (0312) 310 08 60 (pbx) - Fax: (0312) 311 47 89
Web: www.fcr.com.tr • e-mail: fcr@fcr.com.tr

KARİZMA DİNDARLIĞI

Şiilik Üzerine Araştırmalar

Prof. Dr. Sıddık KORKMAZ

Ankara 2019

Prof. Dr. Sıddık KORKMAZ

Aksaray'ın Sarayhan Kasabası'nda doğdu. Orta öğrenimini Aksaray ve Develi'de, lisansını Erciyes Üniversitesi İlahiyat Fakültesi'nde tamamladı. Bir süre İmam-Hatip Lisesi'nde Meslek Dersleri Öğretmeni olarak çalıştı. Selçuk Üniversitesi İslam Mezhepleri Tarihi Anabilim Dalında Araştırma Görevlisi oldu ve burada Yüksek Lisansını tamamladı. Ankara Üniversitesi'ne doktora çalışmalarını tamamlamak üzere tayin edildi. Tekrar Selçuk Üniversitesi'ne döndü ve Doçent oldu. Necmettin Erbakan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi'nde Profesörlük kadrosuna atandı. Daha sonra İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi'ne Dekan olarak görevlendirildi. Hâlen bu görevini sürdürmektedir.

Yayımlanmış Kitapları:

Tarihin Tahrifi, İbn Sebe Meselesi, Araştırma Yayınları, III. Baskı, Ankara 2016.

Şîa'nın Oluşumu, Hz. Ali'nin Vasiliği Düşüncesi, İz Yayıncılık, II. Baskı, İstanbul 2015.

Alevilik-Bektaşilik Geleneği ve İslam, İz Yayıncılık, İstanbul 2016.

İmam Mâturîdî ve Mezhep Eleştirileri, İz Yayıncılık, İstanbul 2017.

Nasihât-nâme, İmam Ebû Mansûr el-Mâturîdî, trc. ve thk. Sıddık Korkmaz-Davut Hacızade, İz Yayıncılık, İstanbul 2019.

İmam Mâturîdî'nin İzdüşümü, Editör: Sıddık Korkmaz, Fecr Yayınları, Ankara 2019.

e-posta: skorkmaztr@gmail.com

ÖN SÖZ

Teşekkül ettiği tarihten bu yana özellikle karizmatik lider merkezli din anlayışı sebebiyle dikkatleri üzerine çeken Şîa'nın İmâmiyye kolu, İslam Mezhepleri Tarihi'nin önemli konularından biridir. Güncel yönü sebebiyle dünya kamuoyu ve Türkiye her ne kadar bu mezhebin adını duyuyor olsa da dinî ve fikrî yapısını, tarihî gelişimini inceleyen bazı çalışmaların bulunmasına karşın yeterince akademik çalışmanın bulunduğunu ileri sürmek pek mümkün değildir. Bu sebeple erken dönem kaynaklarını esas alarak ve temel eserlere müracaat ederek mezhebin bazı önemli konularına ışık tutmaya gayret ettik.

Elinizdeki eser, Şîilik hakkında daha önce yapmış olduğumuz çalışma, makale ve sempozyum bildirilerinin yeniden gözden geçirilmesi suretiyle oluşturulmuştur. Gereksiz tekrarlardan kaçınmak ve kitabın hacmini artırmamak amacıyla metinlerin kaynakçaları birleştirilmiştir. Bu sebeple yer yer tekrarlara düşülmesi kaçınılmaz olmuştur. Bununla birlikte çalışmalar, konu bütünlüğü içerisinde tasnif edilmeye çalışılmış ve okuyucunun dikkatine sunulmuştur. Bu çerçevede birinci bölümde yer alan başlıklardan ilki, daha önceden "Tarihî Süreç İçerisinde Sebeiyye" başlığıyla hazırlamış olduğumuz doktora tezinin dipnotlardan arındırılmış bir özeti niteliğindedir. Şîilikle ilgili kaleme alınan eserlerin birçoğunda Abdullah b. Sebe ismi bu mezhebin kurucusu olarak gösterildiği için meselenin anlaşılması açısından önemlidir. İkinci başlık, yine İbn Sebe konusuyla ilgili olup bu problemin ilk aktarıcılarının konuya neden ve nasıl farklı baktıklarını inceleyen bir çalışmadır. Üçüncü başlıkta yer alan konular ise oldukça özet hâlinde verilmiş olup bu mezhebin düşünce

sistematîği açısından tarihsel arka planını incelemeyi hedeflemektedir. Dördüncü başlıkta yer alan çalışma ise metni itibarıyla bize ait olmayıp tercümesini yaparak bu alanda çalışma yapan araştırmacıların hizmetine sunmayı hedeflediğimiz Marshall G. S. Hodgson'un önemli bir çalışmasından oluşmaktadır. Beşinci başlıkta yer alan çalışma ise hem Sünni hem de Şîi dünyada önemli bir yere sahip olan Cafer Sâdık ve yaşadığı dönemde gerçekleşen teo-politik olayları incelemektedir.

Eserin ikinci bölümü, Şîa mezhebinin teşekkül dönemi hakkında bilgi veren makalelerden oluşmakla birlikte mezhebin yapısı hakkında aydınlanmamızı sağlayacak olan çalışmaları barındırmaktadır. Mezhep açısından son derece önemli bir metin olan ve Hz. Ali'nin hikmet, söz, nasihat ve konuşmalarının derlendiği ileri sürülen *Nehcu'l-Belâğâ* adlı eseri, otantikliği ve içeriği açısından incelenmektedir. Bölümde yer alan bir ve ikinci başlıklar en genel anlamda bu eser üzerinde yoğunlaşırken, üçüncü başlık ise mezhebin genel anlamdaki karakteriyle büyük uyum taşıyan bir şahsiyet olan Veysel Karanî'yi konu edinmektedir. Böyle bir şahsiyetin gerçekten var olup olmadığı bir yana Şîilik açısından ne şekilde tanındığı meselesi, söz konusu yapıyı tanıma açısından bünyesinde önemli ipuçları barındırmaktadır.

Kitabın üçüncü bölümü, İmâmiyye ile birlikte Şîi mezheplerin diğer mezheplere nasıl baktıklarını, çoğunlukla da diğer mezheplerin Şîa'yı ne şekilde ele aldıklarını incelemektedir. Ehl-i Sünnet'in kendi adıyla anılan önemli bir kolunun kurucusu olan İmam Mâturîdî'nin bu mezhebe yönelmiş olduğu eleştiriler, bölümün birinci başlığını oluşturmaktadır. Aynı şekilde Ehl-i Sünnet'in kendi adıyla anılan önemli ikinci kolunun kurucusu olan İmam Eş'arî'nin Şîa anlayışı, bölümün ikinci konusudur. Türkiye'de İlahiyat Fakültelerinin kuruluşunda ciddi emeği geçen Muhammed b. Tavî et-Tancî'nin genel anlamda Şîilik hakkındaki değerlendirmeleri ise bölümün üçüncü başlığında yer almaktadır.

Konuların akışı bakımından Şiîliğin İslam düşüncesi içindeki yerini konu alan çalışmalar, dördüncü bölümde değerlendirilmektedir. Bu çerçevede bölümün birinci başlığı, mezhepsizlik veya mezheplilikten öte mezhepçilik problemini ele almaktadır. İkinci başlıkta yer alan çalışma, özellikle Selefilik ve Şiîlik arasında kaybolan İslam düşüncesini en genel hâliyle incelemeye çalışmaktadır. Üçüncü başlık ise Şiîliğin en belirgin karakteristiği olan siyaset algısı üzerine yoğunlaşmıştır.

Bütün Şiî karakterli mezheplerde ortak özellik olarak dinin karizmatik lidere teslim olunması şeklinde bir yapı bulunmaktadır. Söz konusu mezheplerin taşıdığı bu yapı sebebiyle çalışmamıza “Karizma Dindarlığı” ismini uygun gördük. Özellikle geçmişte yaşanmış ve son dönemde yaşanan gelişmeler, bu mezhebin tarihçesini ve fikrî yapısını iyi tanımamızı âdeta zorunlu hâle getirmiştir. Böyle bir gayeye matuf olan çalışmanın oluşması hususunda burada isimlerini saymamın bir hayli yekûn tutacağı birçok kişinin teşvik ve yardımları olmuştur. Onların hepsine ayrı ayrı teşekkür borçluyum. Bunlar arasında özellikle Fecr yayınevinin değerli editörü Hüseyin NAZLIAYDIN ve metinlerin yeniden gözden geçirilmesinde önemli katkıları olan kıymetli Doktora ve Yüksek Lisans öğrencilerimi şükranla anıyorum.

Prof. Dr. Sıddık KORKMAZ

KISALTMALAR

AÜİFD	: Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi
AÜSBE	: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
b.	: Bin
Bkz.	: Bakınız
c.	: Cilt
DİA	: Diyanet İslam Ansiklopedisi
der.	: Derleyen
<i>EI²</i>	: Encyclopedia of Islam (New Edition)
<i>EI</i>	: Encyclopedia of Islam
haz.	: Hazırlayan
İSAM	: İslam Araştırmaları Merkezi
JAOS	: The Journal of the American Oriental Society
Krş.	: Karşılaştır
MEB	: Milli Eğitim Bakanlığı
nşr.	: Neşreden
ö.	: Ölümü
s.	: Sayfa
Sad.	: Sadeleştiren
SBE	: Sosyal Bilimler Enstitüsü
TDV	: Türkiye Diyanet Vakfı
TTK	: Türk Tarih Kurumu
thk.	: Tahkik Eden
tlk.	: Talik
trc.	: Tercüme eden
trs.	: Tarihsiz
tsf.	: Tasnif eden
tsh.	: Tashih Eden
yrz.	: Yersiz, baskı yeri bilinmiyor

İÇİNDEKİLER

ÖN SÖZ	5
KISALTMALAR	9

BİRİNCİ BÖLÜM ŞİİLİĞİN OLUŞUM DÖNEMİ ÜZERİNE ARAŞTIRMALAR

I. TARİHSEL SÜREÇTE İBN SEBE RETORİĞİ VE SEBEİYYE POLEMİĞİ	17
Giriş	17
1. Bir Mezhep Olarak Sebeiyye'nin İlişkilendirildiği Dönem	22
1.1. Raşid Halifeler Dönemi	22
1.2. Emeviler Dönemi	33
1.3. Abbasiler Dönemi	41
2. Sebeiyye İle İlişkilendirilen İsim ve Görüşler	42
2.1. İsimler	42
2.2. Görüşler	46
Sonuç	48
II. İBN SEBE RİVAYETİNİN TARİH VE MAKALAT TÜRÜ ESERLERE YANSIMASI 49	
Giriş	49
1. Rivayetin Oluşturulma Sebepleri	49
2. Tarih Kitapları	54
3. Makalat Kitapları	58
Sonuç	68
III. GNOTİZMİN ŞİA'NIN İLK OLUŞUMUNA ETKİLERİ MESELESİ	71
Giriş	71
1. Gnostik Bilginin İçselleştirilmesi	71
2. Gnostik Fikirlerin Tezahürleri	73
3. Gnostisizmin Mezhepleşmesi	74
Sonuç	75
IV. ERKEN DÖNEM ŞİASI NASIL MEZHEBE DÖNÜŞTÜ?	77
1. Şia'nın Başlangıçtaki Yenilgisi ve Buna Tepkisi	79
2. Erken Dönem Gulatı Tarafından Gündeme Getirilen Konular	85
3. Ca'fer-i Sâdik'ın İmametinin Güçlü İsmi Olmasının Sebepleri	97
V. CAFER SÂDİK VE ÇEVRESİNDE GELİŞEN TEO-POLİTİK OLAYLAR	111
Giriş	111
1. Kimlik Bilgileri	112

2. Politik Gelişmeler-----	115
2.1. Beyân b. Sem'an Hareketi-----	115
2.2. Muğire b. Sa'id Hareketi-----	116
2.3. Zeyd b. Ali İsyanı (122)-----	118
2.4. Nefsü'z-Zekiyye ve İbrahim İsyanı -----	121
3. Teolojik Gelişmeler-----	125
3.1. Hişâm b. Hakem -----	125
3.2. Hişâm b. Salim el-Cevâlikî -----	126
3.3. Câbir b. Yezid el-Cu'fî-----	127
3.4. Zürâre b. Ayen -----	127
3.5. Ali b. Numan el-Ahvel -----	128
Sonuç-----	129

İKİNCİ BÖLÜM Şİİ EDEBİYATI ÜZERİNE ARAŞTIRMALAR

I. HZ. ALİ'NİN OĞLU MUHAMMED B. EL-HANEFİYYE'YE VASIYETİ-----	133
Giriş -----	133
1. Vasiyetin İncelenme Metodu -----	136
2. Vasiyetin Hz. Ali'ye Aidiyeti Sorunu -----	138
2.1. Raviler Açısından -----	139
2.2. Metin ve İçerik Açısından-----	148
Sonuç-----	152
RİSALENİN TÜRKÇESİ-----	155
II. <i>NEHCU'L-BELÂĞA</i> 'NIN METNİ VE MÜELLİFİ İLE İLGİLİ PROBLEMLER --	177
Giriş -----	177
1. Eserin Yazıldığı Siyasi ve Dinî Ortam-----	177
2. Eserin Derleyicisi ya da Yazarı Meselesi -----	182
2.1. Seyyid Razî ve Ailesi -----	182
2.2. Seyyid Murtazâ-----	186
3. Eserin Kaynakları ve Şerhleri Meselesi-----	190
4. Eserin Hz. Ali ile İlişkilendirilmesi-----	193
Sonuç-----	202
III. Şİİ İRFANCILIĞININ TARİHSEL KAYNAKLARI -İmami Literatürde Veysel	
Karanî-----	205
Giriş -----	205
1. Tarihsel Süreçte Veysel Karanî-----	207
1.1. Veysel Karanî ve Hz. Peygamber-----	207
1.2. Veysel Karanî ve Hz. Ömer-----	208
1.3. Veysel Karanî ve Hz. Ali -----	210
2. Veysel Karanî'nin Kimliği-----	213
2.1. Veysel Karanî'nin Zahidliği-----	213

2.2. Veysel Karanî'nin Duası -----	215
2.3. Veysel Karanî'nin Ölümü -----	218
Sonuç -----	219

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM ŞİİLİK VE DİĞER İSLAM MEZHEPLERİ

I. İMAM MÂTURİDÎ'NİN ŞİA'YA YÖNELTTİĞİ ELEŞTİRİLER -----	223
Giriş-----	223
1. İsmâiliyye'nin Eleştirisi-----	226
1.1. Allah'ı Niteleyip İsimlendirmek -----	226
2.2. Yaradılış -----	231
2.3. Nübüvvet-----	234
2.4. Kur'an-----	238
2.5. Sahabenin Durumu -----	240
2.6. İmamet -----	241
2.7. Haşr-ı Ruhani -----	243
2. İmâmiyye'nin Eleştirisi -----	246
2.1. Sahabenin Durumu -----	246
2.2. Ehl-i Beyt-----	246
2.3. Hz. Ebû Bekir'in Hilafeti -----	249
2.4. Hz. Ali'nin Hilafeti -----	251
2.5. İmamet -----	253
2.6. Recat -----	254
Sonuç-----	255
II. İMAM EŞ'ARÎ'NİN ŞİİLİK ANLAYIŞI -----	257
Giriş-----	257
1. Şia ve Din -----	258
1.1. Gulat -----	259
1.2. Râfıza/İmâmiyye -----	261
1.3. Zeydiyye -----	263
2. Şia ve Siyaset -----	265
2.1. Gulat ve Siyaset-----	267
2.2. Râfıza ve Siyaset -----	268
2.3. Zeydiyye ve Siyaset -----	270
Sonuç-----	271
III. MUHAMMED B. TAVÎT ET-TANCÎ'NİN ŞİİLİĞE BAKIŞI -----	273
Giriş-----	273
1. Metot ve Çalışmaları-----	274
2. Şia Üzerine Genel Tespitleri-----	275
2.1. İmâmiyye'ye Bakışı-----	277
2.2. Zeydiyye'ye Bakışı-----	284
Sonuç -----	288

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM
ŞİA VE İSLAM DÜŞÜNCESİNDEKİ YERİ

I. MEZHEPÇİLİK ANLAYIŞINDAN KAYNAKLANAN SORUNLAR-----	293
Giriş -----	293
1. Mezhepçilik Anlayışının Kaynakları -----	295
1.1. Teoloji ve Bencillik -----	296
1.2. Siyaset ve Cemaatçilik-----	299
1.3. Kültür ve Egemenlik-----	302
2. Mezhepçilik Anlayışının Tezahürleri-----	306
2.1. Hakikat Tekelciliği veya İçselleştirme -----	306
2.2. İstismar veya Ötekileştirme-----	308
2.3. Görmezden Gelme veya Dışlama -----	309
Sonuç-----	311
II. ŞİİLİĞİN SİYASİ KOLLARI VE SİYASİ DÜŞÜNCELERİ-----	313
Giriş -----	313
1. İlk Şit Fikirlerin Teşekkül Süreci -----	319
2. Zeydilik -----	327
3. İsmaililik-----	333
4. İmâmiyye -----	337
Sonuç-----	341
III. SELEFİLİK VE ŞİİLİK ARASINDA KALAN İSLAM DÜŞÜNCESİ -----	343
Giriş -----	343
1. Selefilik-----	343
1.1. Teorik Olarak-----	344
1.2. Pratik Olarak -----	347
2. Şiilik -----	350
2.1. Teorik Olarak-----	350
2.2. Pratik Olarak -----	353
3. İslam Düşüncesi -----	356
3.1. Teorik Olarak-----	357
3.2. Pratik Olarak -----	359
Sonuç-----	362
KAYNAKÇA-----	365
DİZİN-----	379